

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.13>

Марія ВАЩИШИН, Володимир ХУДОБА, Ярослав ВАЩИШИН

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО РАДІАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

У публікації висвітлені основні організаційно-правові засади туристичної діяльності на території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які визначають правовий режим території, що зазнала радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, встановлюють правовий статус Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, а також передбачають особливості здійснення туристичної діяльності в його межах.

Ключові слова: Чорнобильська зона відчуження; біосферний заповідник; природно-заповідний фонд; туристичні ресурси; туристична діяльність.

Постановка науково-практичної проблеми, актуальність і новизна дослідження. Уже минуло майже сорок років від моменту аварії на Чорнобильській АЕС, однак наслідки радіаційного забруднення відчутні і до сьогодні, що унеможливує проживання людей на значній за площею території та здійснення систематичної господарської діяльності. Невдовзі після ліквідації основних наслідків Чорнобильської катастрофи була утворена Чорнобильська зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення з особливою формою управління, що зараз здійснюється Державним агентством України з управління зоною відчуження.

Внаслідок ужитих заходів, зокрема, евакуації місцевого населення та припинення господарської діяльності, за кілька років після аварії на ЧАЕС у межах території Чорнобильської зони сталися позитивні зміни – відбулося поступове відтворення тваринного і рослинного світу. Спостерігається збільшення чисельності типових та появу рідкісних видів флори та фауни, а також відбувається повільне перетворення антропогенних ландшафтів у наближені до природних комплексів Полісся. Відтак, для збереження біорізноманіття Чорнобильської зони, у рамках законодавства про природно-заповідний фонд, на підставі Указу Президента України у 2016 році був створений Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, який за площею є найбільшим в Україні.

Техногенні об'єкти в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника поступово стали повноцінним туристичним ресурсом, а до пандемії covid-19 Чорнобильська зона належала до найпопулярніших туристичних маршрутів серед іноземних туристів в Україні. Особливість та неповторність туризму в Чорнобильській зоні відзначена ба-

гатьма світовими авторитетними виданнями. Так, за даними журналу Forbes у 2009 році Чорнобильська АЕС стала найбільш екзотичним та екстремальним об'єктом для туризму на Землі, а за версією CNN Travel Чорнобильська зона відчуження увійшла у першу п'ятнадцятку в рейтингу найяскравіших туристичних місць світу. У найприбутковіший рік (2019) Україна заробила на чорнобильських туристах приблизно десять мільйонів доларів [3].

Потреба забезпечити юридичні гарантії радіаційної безпеки при організації туристичних маршрутів для відвідувачів Чорнобильської зони відчуження та з'ясувати юридичні обмеження для провадження господарської (туристичної) діяльності зумовлює актуальність аналізу правових аспектів створення та діяльності Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.

Мета статті – дослідження правових засад організації туристичної діяльності Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

- з'ясувати передумови створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника;
- проаналізувати особливості правового забезпечення діяльності Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника;
- визначити перспективи розвитку туризму в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Дослідженню організаційних та юридичних проблем формування та охорони територій Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника як об'єкта природно-заповідного фонду присвячена низка

наукових публікацій географів, екологів та представників еколого-правової науки. Міжнародним благодійним фондом «Екологія – Право – Людина» за загальною редакцією О. Кравченко були підготовлені посібники «Правовий режим природно-заповідного фонду України : історія формування, юридичні аспекти та зарубіжний досвід», «Природно-заповідний фонд : земельні питання», а також Інструктивні та методичні матеріали «Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду», авторами яких є О. Василюк, К. Норенко, К. Полянська, С. Шутяк, Д. Ширяєва. Безпосередньо дослідженням питань охорони природно-заповідного фонду Київської області займалися О. Василюк, В. Костюшин, К. Норенко та ін.

На особливу увагу заслуговують наукові публікації В.Ю. Пестушко, Ю.П. Чубук, Л.О. Івченко, К.М. Романової в яких автори аналізують структуру та динаміку туристичних потоків в різні часові періоди. Також, В.Худоба, Р. Скабара та М. Самарцева у своїй публікації розглянули перспективи розвитку техногенного туризму в Чорнобильській зоні відчуження та охарактеризували Чорнобильську зону відчуження як унікальний туристичний напрямок.

Правові засади функціонування та розвитку біосферних заповідників як складової екологічної мережі України на дисертаційному рівні проаналізував Р.А. Гольонко. Однак недостатньо дослідженими залишаються правові аспекти розвитку туризму в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.

Виклад основного матеріалу. Формування законодавчої бази щодо захисту Чорнобильської зони було започатковано Законом України № 791а-ХІІ «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 року. Цей Закон окреслив питання поділу цієї території на відповідні зони, встановив режим їх використання та охорони, визначив умови проживання та роботи населення, умови здійснення господарської, науково-дослідної та іншої діяльності в цих зонах. Закріплення гарантій та забезпечення режиму використання й охорони вказаних територій було здійснено з метою зменшення дії радіоактивного опромінення на здоров'я людини та на екологічні системи [7].

У преамбулі цього закону наголошено на тім, що Чорнобильська катастрофа створила на значній території України надзвичайно небезпечну для здоров'я людей і навколишнього

природного середовища радіаційну обстановку. Україну оголошено зоною екологічної катастрофи. Усунення наслідків цієї катастрофи безпосередньо залежить від законодавчого визначення правового режиму різних за ступенем радіоактивного забруднення територій і заходів щодо його забезпечення [7]. Про надзвичайну важливість цієї проблеми і потребу постійного контролю держави за ситуацією в межах Чорнобильської зони свідчить засадничка норма статті 16 Конституції України 1996 року, якою визнано, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [6].

Профільний Закон визначив категорії зон радіоактивно забруднених територій. Так, залежно від ландшафтних та геохімічних особливостей ґрунтів, величини перевищення природного до аварійного рівня накопичення радіонуклідів у навколишньому середовищі, пов'язаних з ними ступенів можливого негативного впливу на здоров'я населення, вимог щодо здійснення радіаційного захисту населення та інших спеціальних заходів, з урахуванням загальних виробничих та соціально-побутових відносин територія, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, поділяється на три зони: 1) зона відчуження - це територія, з якої проведено евакуацію населення в 1986 році; 2) зона безумовного (обов'язкового) відселення; 3) зона гарантованого добровільного відселення [7].

Після аварії на Чорнобильській АЕС та примусового відселення людей тут почала відновлюватися природа. Через 15-20 років після аварії на ЧАЕС стало зрозуміло: природа набагато потужніша навіть за такий страшний антропогенний фактор як радіаційне забруднення після Чорнобильської катастрофи. Територія в кілька сотень тисяч гектарів сама по собі стала заповідною: там знайшли притулок і комфортні умови для розмноження сотні видів не тільки типових, а й рідкісних червонокнижних тварин. Протягом багатьох років науковці та громадськість повертались до питання створення заповідної території в зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення [23].

У 2005 році Громадською екологічною організацією «Зелена Україна» було ініційовано і розроблено проєкт «Підготовка наукового обґрунтування створення нового заповідного об'єкта — біосферного заповідника „Чорнобильська зона“» [9]. Відтак, спочатку у Іванківському районі Київської області на підставі

Указу Президента України від 13 серпня 2007 року №700/2007 було утворено Чорнобильський спеціальний загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення. З метою збереження унікальних властивостей лісових насаджень зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення в межах Київського Полісся, що є найбільшим в Україні резерватом дикої фауни, яка потребує охорони та регулювання чисельності, відповідно до статті 53 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" Президент України оголосив загальнозоологічним заказником загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний" природну територію площею 48 870 гектарів у межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення (Київська область). Також було доручено Кабінету Міністрів України забезпечити: 1) затвердження Положення про загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний"; 2) передачу природної території, яка оголошена цим Указом заказником, під охорону державного департаменту - Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення [14].

У 2013 році Міністерство екології та природних ресурсів України схвалило клопотання щодо створення Чорнобильського біосферного заповідника. Після трьох років підготовки, обговорень та погоджень всіх необхідних документів 26 квітня 2016 року був підписаний відповідний Указ Президента України №174/2016 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» [17]. Прийняття указу було приурочено до 30-ої річниці від аварії на Чорнобильській АЕС.

До цього, на початок 2016 року загальна площа ПЗФ у Київській області становила 112,9 тис. га, з яких 51,1 тис. га – об'єкти ПЗФ у Зоні відчуження, що разом складало 4 % від загальної площі Київської області (28121 км²). Створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника відбувалося на основі Чорнобильського спеціального заказника (48,87 тис. га), Іллінського заказника (2 тис. га), та інших 10 об'єктів ПЗФ Зони відчуження (загальною площею 0,22 тис. га) окрім смуги 10 км навколо ЧАЕС. У результаті цього, показник заповідності території Київської області зріс до 10,4 % (291,6 тис. га), з них 8,1% займає Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (227 тис. га), а 2,3 % - об'єкти ПЗФ поза Зоною відчуження (64,6 тис. га) [20, С.8]. Фактично ядром Чорнобильського радіаційно-екологічного заповідника став Чор-

нобильський спеціальний заказник та лісові масиви на півночі Київщини.

З середини 2017 року Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник активно розвивається як самостійна бюджетна, неприбуткова, природоохоронна, науково-дослідна установа загальнодержавного значення, що належить до сфери управління Державного агентства України з управління зоною відчуження. З 2018 року Заповідник активно включається в міжнародні проекти, а науковим підрозділом організовуються перші наукові експедиції з вивчення флори і фауни території зони відчуження. Як визначено у відповідному Положенні, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник набув міжнародного статусу [12].

Екологи передбачали, що становлення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника відбуватиметься як особливої території. [9, С. 59]. Очевидно, що так і повинно бути, адже це зумовлено поєднанням діаметрально протилежних напрямів розвитку цього природоохоронного об'єкта, який створений для збереження і відтворення унікальної флори і фауни, водночас, становлячи радіаційну загрозу для людей. Його унікальність пов'язана з можливістю проведення природного експерименту на території, яка зазнала значного радіаційного забруднення. Подібного немає в жодній іншій країні світу.

Правовий режим території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника формує низка чинників:

1) перевищені показники допустимого радіаційного фону, які залишаються після аварії на ЧАЕС і потребують встановлення обмежувальних заходів для відвідування цієї зони;

2) визнання цієї місцевості об'єктом природно-заповідного фонду, що зумовлює застосування природоохоронних заходів та проведення наукових досліджень щодо динаміки змін навколишнього природного середовища;

3) туристична привабливість техногенних об'єктів у межах зони відчуження та безумовного відселення людей через їхню унікальність і досить непогану збереженість;

4) відсутність придатної для розвитку туризму інфраструктури і потреба розбудови таких об'єктів з врахуванням вимог радіаційної безпеки;

5) відсутність населених пунктів і громад внаслідок примусового відчуження і відселення звідти людей у 1986 р., що ускладнює транспортне сполучення у межах території та забезпечення зайнятості для розвитку такої інфраструктури;

б) соціально-економічний занепад місцевості внаслідок «замороження» зони після аварії на ЧАЕС та перспективи його поступового відновлення завдяки популяризації та розвитку туризму [1, С. 174].

Правовою основою організації та діяльності Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника є Закон України «Про природно-заповідний фонд України». У ст. 17 цього закону визначено статус і завдання біосферних заповідників, котрі є природоохоронними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів [16].

Указ Президента України №174/2016 від 26 квітня 2016 року «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» [17] був прийнятий з урахуванням Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" та відповідно до статті 53 Закону України "Про природно-заповідний фонд України". Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник розташований в Іванківському і Поліському районах Київської області в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Мета його створення полягає у збереженні в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся, забезпеченні підтримки та підвищення бар'єрної функції Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, стабілізації гідрологічного режиму та реабілітації територій, забруднених радіонуклідами, сприянні організації та проведенню міжнародних наукових досліджень [17].

Особливістю діяльності біосферних заповідників є те, що наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша діяльність біосферних заповідників здійснюються з урахуванням міжнародних програм. На відміну від інших об'єктів та територій природно-заповідного фонду України, які мають виключно загальнодержавний чи місцевий статус, біосферні заповідники у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів та набувають міжнародного статусу [16].

Світова мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО створена задля збереження і захисту генетичних ресурсів, видів екосистем та ландшафтів; активно сприяє сталому розвитку на основі відповідного наукового і матеріально-технічного забезпечення; організовує підтримку освітніх та навчальних проєктів, проведення наукових досліджень і здійснення моніторингу на локальному, регіональному, національному й міжнародному рівнях [10]. Відтак визнання радіаційно забруднених територій Чорнобильської зони відчуження об'єктом природно-заповідного фонду і набуття ними статусу Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника дає змогу одержувати фінансування на ревіталізацію цих територій не тільки з коштів державного бюджету, але й з міжнародних фондів.

Територія Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника охоплює 226 964,7 гектара земель державної власності, що перебували у постійному користуванні у Державного агентства України з управління зоною відчуження, згодом були вилучаються у цього землекористувача та надані біосферному заповіднику в постійне користування. Управління Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника здійснює його адміністрація, яка перебуває у сфері управління Державного агентства України з управління зоною відчуження.

Задля належного функціонування Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника необхідно було визначити нормативну основу його діяльності, зокрема, розробити і затвердити Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, вирішити відповідно до законодавства питань щодо надання у постійне користування Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику 226 964,7 гектара земель, розробити проєкт землеустрою щодо відведення цих земельних ділянок; розробити та затвердити в установленому порядку Проєкту організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника [17].

Законом України «Про природно-заповідний фонд України» передбачено, що у проєкті організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів визначаються та обґрунтовуються заходи щодо провадження природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності відповідно до законодавства і міжнародних договорів [16].

Для набрання чинності Указу Президента

України «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» потрібно було додатково на законодавчому рівні врегулювати питання про відведення земельних ділянок зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, щодо природоохоронного режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються на території таких зон, а також про скасування вимоги щодо утворення біосферних заповідників виключно на базі природних заповідників, національних природних парків [17].

Так, Законом України від 14 липня 2016 року № 1472-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання окремих питань правового режиму території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» були внесені зміни до низки законів (Земельного та Водного кодексів України, «Про природно-заповідний фонд України», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про регулювання містобудівної діяльності» та деяких інших), що дало змогу легалізувати формування Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Цим законом передбачено, що завдання, особливий природоохоронний режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються на територіях зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, визначаються у положеннях про них, що затверджуються відповідно до Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" [18].

Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 43 від 03.02.2017 року було затверджено Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, яке наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 237 від 04.07.2022 року було затверджене у новій редакції [12]. Умови здійснення рекреаційної діяльності в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника відповідають вимогам Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженого наказом Міндовкілля від 26.07.2022 р. № 256. Відвідування територій природно-заповідного фонду України в туристичних цілях є

платним. Плата за відвідування територій та об'єктів ПЗФ встановлюється згідно зі статтею 47 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», а плата за надання рекреаційних послуг - відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1913 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду». У розрахунках вартості платних послуг ураховуються витрати на надання, створення та відновлення рекреаційних ресурсів. [11].

Так, основними напрямками провадження рекреаційної діяльності у межах території Чорнобильського заповідника є: 1) створення умов для організованого та ефективного відвідування заповідника та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з додержанням режиму охорони природних комплексів та об'єктів, а також режиму радіаційної безпеки; 2) обґрунтування і встановлення допустимого рівня антропогенного навантаження на територію, природні комплекси та об'єкти Чорнобильського заповідника. Рекреаційна діяльність здійснюється Чорнобильським заповідником із забезпеченням таких умов: створення і функціонування рекреаційної інфраструктури; організації та інфраструктурного облаштування маршрутів для відвідувачів, еколого-освітніх стежок; створення і ведення інформаційного банку даних щодо рекреаційних закладів, які розташовані в межах території Чорнобильського заповідника [12].

Туристичні ресурси території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника мають вагомий потенціал привабливості в силу унікального поєднання наявних техногенних та екологічних дестинацій. Кількість відвідувачів Чорнобильської зони відчуження за період з 2015 до 2019 року збільшувалася надзвичайно швидкими темпами. Якщо порівняти з 2015 до 2019 року, то потік відвідувачів збільшився з восьми до 124 тис. Це стало новим, абсолютним туристичним рекордом зони. Як повідомляють у Державному агентстві з управління зоною відчуження, майже 80% відвідувачів приїхали з-за кордону. Серед іноземних держав рекордсменами стали Великобританія, Польща, Німеччина, США та Чехія [3].

Початок 2020 року показав нові тенденції до зростання і встановлення нового рекорду у поточному році, але починаючи з березня місяця ситуація змінилася. Спостерігалось навпаки зменшення потоку туристів, причиною чого стала пандемія Covid-19, яка спричинила відвідування Зони відчуження із дотриманням про-

ти-епідеміологічних заходів, пізніше локдаун із закриттям кордонів, що в свою чергу негативно позначилось на потоку в першу чергу іноземних туристів. У 2021 році пандемічні обмеження були пом'якшені і кількість туристів почала знову зростати. Загалом у 2021 році Чорнобильську зону відвідало 73086 осіб, що вдвічі більше, ніж у 2020-му – 36450 осіб [23]. Проте, уже 24 лютого 2022 року в Чорнобильську зону зайшли перші колони російських військ та окупували її разом із частиною персоналу Чорнобильської АЕС. Окупація зони тривала близько місяця, але наслідки відчутні до сьогодні особливо небезпечною залишається замінування території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. За весь час війни Чорнобильська зона залишається закритою для туристів.

До найбільш атрактивних об'єктів зони відчуження, що цікавили туристів в довоєнні роки можна віднести - м. Прип'ять (парк атракціонів, басейн «Лазурний», Лікарня), оглядовий майданчик ЧАЕС та саркофаг, секретна радіолокаційна станція «Дуга» (Чорнобиль-2), рудий ліс, дитячий садок в Копачах, градирня, покинутий вантажний порт та інші. Також, для туристів є цікавим спостереження за природними екосистемами Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, що репрезентують зміни, які відбулися з одного боку внаслідок страшної техногенної катастрофи, а з іншого існування природи без людини [22].

Навіть в такий складний час в умовах війни розробляються заходи щодо ревіталізації Чорнобильської зони відчуження. Зокрема, Міндовкілля представило стратегію розвитку Чорнобильської зони відчуження до 2032 року. Одними із ключових цілей цієї Стратегії є розвиток Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та туристичної інфраструктури.

Використання території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника в туристичних цілях підпорядковується законодавству про природно-заповідний фонд та туризм. Законом України «Про туризм» визначено загальні засади використання туристичних ресурсів України, порядок їх використання з обліком гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля, порядок збереження цілісності туристичних ресурсів України, заходи для їх відновлення визначаються відповідно до закону. Закон передбачає, що унікальні туристичні ресурси можуть знаходитися на особливому режимі охорони, що обмежує доступ до них. Обмежен-

ня доступу до туристичних ресурсів визначається їх реальною пропускнуною спроможністю, рівнем припустимого антропогенного навантаження, сезонними та іншими умовами [19]. Відтак обмеження доступу до туристичних ресурсів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника визначається, насамперед, радіаційним забрудненням цієї території і потребою забезпечити дотримання гарантій безпеки для відвідувачів.

У Проєкті організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів передбачено низку заходів, серед яких і ті, що безпосередньо стосуються облаштування туристичних маршрутів. Так, згідно з наказом Державного агентства України з управління зоною відчуження від 30.08.19 № 176-19 «Про внесення змін до наказу ДАЗВ від 05.05.2014 № 52 «Про організацію виконання Порядку відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення» в межах зони відчуження затверджено 21 туристичний маршрут. Частина цих маршрутів знаходиться на території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Таким чином, необхідно передбачити їх маркування та облаштування [13].

Порядок та особливості здійснення туристичної діяльності в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника врегульовано Інструкцією щодо умов і вимог провадження окремих видів діяльності на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення та контролю за їх дотриманням. Так, для отримання спеціального дозволу на провадження діяльності туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язану з цим діяльність на території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, суб'єкти діяльності подають до Державного агентства України з управління зоною відчуження заяву на отримання спеціального дозволу на провадження окремих видів діяльності на території зони відчуження і зони обов'язкового (безумовного) відселення за встановленим зразком, або в електронному вигляді через веб-портал для подання заяв на отримання спеціального дозволу на провадження окремих видів діяльності на території зони відчуження і зони обов'язкового (безумовного) відселення [5]. Дію відповідного Наказу Державного агентства України з управління зоною відчуження спочатку було призупинено на час дії воєнного стану на підставі Наказу № 31-22 від 11.04.2022 р., однак невдовзі відновлено згідно з Наказом № 50-22

від 08.06.2022 р., з метою дотримання режиму радіаційної безпеки та забезпечення своєчасного прийняття рішень щодо виконання нагальних заходів і робіт на території зони відчуження і відселеної частини зони безумовного (обов'язкового) відселення в умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження.

Правові засади організації туристичної діяльності на території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника формує низка нормативно-правових актів, якими було врегульовано:

- 1) правовий режим території, що зазнала радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- 2) правовий статус самого Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника;
- 3) особливості здійснення природоохоронної та рекреаційної діяльності адміністрацією Чорнобильського радіаційно-екологічного

біосферного заповідника;

- 4) особливості провадження окремих видів діяльності (у тому числі, туристичної) на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення та контролю за їх дотриманням.

Задля поступового відродження туризму і налагодження туристичних маршрутів з дотриманням вимог радіаційної безпеки у межах Чорнобильської зони потрібне чітке розуміння і неухильне дотримання юридичних приписів, які прийняті уповноваженими державними органами для врегулювання відносин, які складаються при функціонуванні Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Важливо забезпечити створення умов для організованого та ефективного відвідування цього заповідника та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з додержанням режиму охорони природних комплексів та об'єктів, а також режиму радіаційної безпеки.

Література:

1. Ващишин М. Я. Правовий режим території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 172-174.
2. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду. *Інструктивні та методичні матеріали*. О. Василюк, К. Норенко, К. Полянська, С. Шутяк, Д. Ширяєва. За заг. ред. О. Кравченко. Львів : Видавництво Компанія «Манускрипт», 2018. 136 с.
3. Гладун Є. Чорнобильський туризм. Із зони відчуження – в зону відродження і навпаки. URL : https://lb.ua/blog/ievhen_hladun/503236_chornobilskiy_turizm_iz_zoni.html (дата звернення 29.01.24)
4. Гольонко Р. А. Правові засади функціонування та розвитку біосферних заповідників як складової екологічної мережі України. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2019. 22 с.
5. Інструкція щодо умов і вимог провадження окремих видів діяльності на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення та контролю за їх дотриманням : Наказ Державного агентства України з управління зоною відчуження № 112 від 15.08.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0112767-17#Text> (дата звернення 29.01.24).
6. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.01.24).
7. Правовий режим природно-заповідного фонду України : історія формування, юридичні аспекти та зарубіжний досвід (посібник). За заг. ред. О. Кравченко. Львів : Видавництво Компанія «Манускрипт», 2017. 92 с.
8. Природно-заповідний фонд : земельні питання (посібник). За заг. ред. О. Кравченко. Львів : Видавництво Компанія «Манускрипт», 2017. 104 с.
9. Природно-заповідний фонд Київської області. Василюк О., Костюшин В., Норенко К. та ін. К.: НЕЦУ, 2012. 338 с.
10. Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера». URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/programa-lyudina-i-biosfera> (дата звернення 20.01.24).
11. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 256 від 26.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-22#Text>. (дата звернення 19.02.24).
12. Про затвердження Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 237 від 04.07.2022 р. URL: <https://www.zapovidnyk.org.ua/files-pdf/polojennya-chrebr-273-04-07-2022.pdf> (дата звернення 29.01.24).
13. Про затвердження Проекту організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 737 від 09.11.21 р. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/737nd1_1.pdf (дата звернення 29.01.24).

14. Про оголошення природної території загальнозоологічним заказником загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний": Указ Президента України N 700/2007 від 13.08.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700/2007#Text> (дата звернення 20.01.24)
15. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України № 791а-ХІІ від 27.02.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12#Text> (дата звернення 10.01.24).
16. Про природно-заповідний фонд України : Закон України № 2456-ХІІ від 16.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 12.01.24).
17. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника : Указ Президента України №174/2016 від 26.04.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text> (дата звернення 09.01.24)
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання окремих питань правового режиму території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України № 1472-VIII від 14.07.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-19#Text> (дата звернення 05.01.24).
19. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.01.24).
20. Регіональна програма розвитку природно-заповідного фонду Київської області «Київщина заповідна» на 2017-2020 роки (науково-практичний коментар). Київ: UNCG. 2017. 36 с.
21. Самарцева М., Худоба В. Розвиток техногенного туризму в Чорнобильській зоні відчуження. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 листопада 2020 р. Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2020. С. 269–271.
22. Худоба В., Скабара Р., Самарцева М. Чорнобильська зона відчуження як унікальний туристичний напрямок. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. Тернопіль, 2021. Вип. 50, № 1. С. 111–118.
23. Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник. Chernobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve. URL: <https://zapovidnyk.org.ua/index.php?fn=istor> (дата звернення 19.01.24).

References:

1. Vashchyshyn M. Ya. Pravovyy rezhym terytoriyi Chornobyl's'koho radiatsiyno-ekolohichnoho biosfernoho zapovidnyka. Aktual'ni problemy yurydychnoyi nauky. Polityko-pravovi peredumovy yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ukrayiny: zbirnyk tez Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Dvadtsyat' druhi osinni yurydychni chytannya» (m. Khmel'nyts'kyy, 13 zhovtnya 2023 roku). Khmel'nyts'kyy : Khmel'nyts'kyy universytet upravlinnya ta prava imeni Leonida Yuz'kova, 2023. S. 172-174. (In Ukrainian).
2. Vyyavlennya terytoriy, prydatnykh dlya oholoshennya ob'yektamy pryrodno-zapovidnoho fondu. Instruktyvni ta metodychni materialy. O. Vasylyuk, K. Norenko, K. Polyans'ka, S. Shutyak, D. Shyryayeva. Za zah. red. O. Kravchenko. L'viv : Vydavnytstvo Kompaniya «Manuskrypt», 2018. 136 s. (In Ukrainian).
3. Hladun Ye. Chornobyl's'kyy turizm. Iz zony vidchuzhennya – v zonu vidrozhennya i navpaky. URL : https://lb.ua/blog/ievhen_hladun/503236_chornobylskiy_turizm_iz_zoni.html (In Ukrainian).
4. Hol'onko R.A.. Pravovi zasady funktsionuvannya ta rozvytku biosfernykh zapovidnykiv yak skladovoyi ekolohichnoyi merezhi Ukrayiny. Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. Kharkiv, 2019. 22 s. (In Ukrainian).
5. Instruktsiya shchodo umov i vymoh provadzhennya okremykh vydiv diyal'nosti na terytoriyi zony vidchuzhennya i zony bezumovnoho (obov'yazkovoho) vidseleennya ta kontrolyu za yikh dotrymannyam : Nakaz Derzhavnoho ahentstva Ukrayiny z upravlinnya zonoju vidchuzhennya #112 vid 15.08.2017 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0112767-17#Text> (In Ukrainian).
6. Konstytutsiya Ukrayiny. Zakon Ukrayiny vid 28.06.1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainian).
7. Pravovyy rezhym pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrayiny : istoriya formuvannya, yurydychni aspekty ta zarubizhnyy dosvid (posibnyk). Za zah. red. O. Kravchenko. L'viv: Vydavnytstvo Kompaniya «Manuskrypt», 2017. 92 s. (In Ukrainian).
8. Pryrodno-zapovidnyy fond : zemel'ni pytannya (posibnyk). Za zah. red. O. Kravchenko. L'viv : Vydavnytstvo Kompaniya «Manuskrypt», 2017. 104 s. (In Ukrainian).
9. Pryrodno-zapovidnyy fond Kyyivs'koyi oblasti. Vasylyuk O., Kostyushyn V., Norenko K. ta in. K.: NETsU, 2012. 338 s. (In Ukrainian).
10. Prohrama YuNESKO «Lyudyna i biosfera». URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/programa-lyudyna-i-biosfera> (In Ukrainian).
11. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro rekreatsiynu diyalnist u mezhah teritoriy ta ob'Ektiv pryrodno-zapovidnogo fondu Ukrayini: nakaz Ministerstva zahistu dovkillya ta pryrodnih resursiv Ukrayiny # 256 vid 26.07.2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-22#Text>. (In Ukrainian).
12. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Chornobyl's'kyy radiatsiyno-ekolohichnyy biosfernyy zapovidnyk : Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillya ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny # 237 vid 04.07.2022 r. URL: <https://www.zapovidnyk.org.ua/files-pdf/polojennya-chrebr-273-04-07-2022.pdf> (In Ukrainian).
13. Pro zatverdzhennya Proyektu orhanizatsiyi terytoriyi Chornobyl's'koho radiatsiyno-ekolohichnoho biosfernoho zapovidnyka ta okhorony yoho pryrodnykh kompleksiv : Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillya ta pryrodnykh

- resursiv Ukrainy #737 vid 09.11.21 r. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/737nd1_1.pdf (In Ukrainian).
14. Pro oholoshennya pryrodnoyi terytoriyi zahal'nozoologichnym zakaznykom zahal'noderzhavnoho znachennya "Chornobyl's'kyu spetsial'nyy": Ukaz Prezydenta Ukrainy N 700/2007 vid 13.08.2007 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700/2007#Text> (In Ukrainian).
 15. Pro pravovyy rezhym terytoriyi, shcho zaznala radioaktyvnoho zabrudnennya vnaslidok Chornobyl's'koyi katastrofy : Zakon Ukrainy # 791a-XII vid 27.02.1991 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12#Text> (In Ukrainian).
 16. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy : Zakon Ukrainy # 2456-XII vid 16.06.1992 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (In Ukrainian).
 17. Pro stvorennya Chornobyl's'koho radiatsiyno-ekologichnoho biosferneho zapovidnyka : Ukaz Prezydenta Ukrainy #174/2016 vid 26.04.2016 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text> (In Ukrainian).
 18. Pro vnesennya zmin do deyakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehulyuvannya okremykh pytan' pravovoho rezhymu terytoriyi, shcho zaznala radioaktyvnoho zabrudnennya vnaslidok Chornobyl's'koyi katastrofy : Zakon Ukrainy # 1472-VIII vid 14.07.2016 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-19#Text> (In Ukrainian).
 19. Pro turyzm : Zakon Ukrainy # 324/95-VR vid 15.09.1995 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainian).
 20. Rehional'na prohrama rozvytku pryrodno-zapovidnoho fondu Kyiv's'koyi oblasti «Kyivshchyna zapovidna» na 2017-2020 roky (naukovo-praktychnyy komentar). Kyiv: UNCG. 2017. 36 s. (In Ukrainian).
 21. Samartseva M., Khudoba V. Rozvytok tekhnohennoho turyzmu v Chornobyl's'kiy zoni vidchuzhennya. Suchasni tendentsiyi rozvytku industriyi hostynnosti : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 26–27 lystopada 2020 r. L'viv : LDUFK imeni Ivana Bobers'koho, 2020. S. 269–271. (In Ukrainian).
 22. Khudoba V., Skabara R., Samartseva M. Chornobyl's'ka zona vidchuzhennya yak unikal'nyy turystychnyy napryamok. Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatyuka. Seriya: Heohrafiya. Ternopil', 2021. Vyp. 50, # 1. S. 111–118. (In Ukrainian).
 23. Chornobyl's'kyi radiatsiyno-ekologichnyy biosfernyy zapovidnyk. Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve. URL: <https://zapovidnyk.org.ua/index.php?fn=istor> (In Ukrainian).

Abstract:

Mariia VASHCHYSHYN, Volodymyr KHUDOBA, Yaroslav VASHCHYSHYN. LEGAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF TOURIST ACTIVITIES IN THE TERRITORY OF THE CHERNOBYL RADIATION-ENVIRONMENTAL BIOSPHERE RESERVE

The publication highlights the main organizational and legal principles of the creation and operation of the Chornobyl Radiation-Ecological Biosphere Reserve. The key normative legal acts that determine the legal regime of the territory that suffered radiation contamination as a result of the accident at the Chornobyl NPP are analysed to characterize the legal status of the Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve and the peculiarities of carrying out nature-reserve business within its boundaries, as well as establish requirements for the implementation of tourism activities in this area.

It is noted that the legal regime of the territory of the Chornobyl radiation and ecological biosphere reserve is mainly determined by the particular Law of Ukraine "On the legal regime of the territory exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster", which introduced the division into categories of zones of radioactively contaminated territories.

Special attention is focused on the normative basis of the activities of the Chornobyl Radiation-Ecological Biosphere Reserve itself, the legal status of which is formed by: the Decree of the President of Ukraine "On the Creation of the Chornobyl Radiation-Ecological Biosphere Reserve", the Regulation on the Chornobyl Radiation-Ecological Biosphere Reserve and the Project for the Organization of the Territory of the Chornobyl Radiation-Ecological Biosphere Reserve and the protection of its natural complexes, which are approved by the relevant orders of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine.

Peculiarities of environmental protection activities within the Chornobyl radiation-ecological biosphere reserve are regulated by the Law of Ukraine "On the Nature Reserve Fund of Ukraine" and the Land and Water Codes of Ukraine.

It is emphasized that the peculiarities of conducting tourist activities on the territory of the Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve are regulated based on the Law of Ukraine "On Tourism" and the Instructions on the conditions and requirements for conducting certain types of activities on the territory of the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement and control over their observance.

It was concluded that the tourist resources of the territory of the Chornobyl radiation-ecological biosphere reserve have a significant attractive potential due to the unique combination of artificial and ecological destinations within this reserve, and the State Agency of Ukraine provides the management of this territory for the Management of the Exclusion Zone.

Keywords: *Chornobyl exclusion zone; biosphere reserve; nature reserve fund; tourist resources; tourist activity.*